

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası

Azərbaycanda elmin qədim tarixi və böyük ənənələri vardır. Bütün dövrlərdə ölkəmizdə xalqın milli-mənəvi təkamülündə və dövlətçiliyin inkişaf etdirilməsində elm, ədəbiyyat, ziyalı faktoru özünəməxsus rol oynamışdır. Çoxəsrlik tariximizdə Əbu Məhəmməd Həsən əl-Azəri, Əhməd ibn İbrahim Bərdəi, Əbdülhəsən Bəhmənyar Azərbaycani, Xətib Təbrizi, İbrahim Gəncəvi, Kəmaləddin Tiflisi, Əbdulqadir Marağayi, Şihabəddin Sührəvərdi, Məhəmməd Hinduşah Naxçıvani, Hacı Zeynalabdin Şirvani və başqaları kimi adlı-sanlı alimlərin xidmətləri silinməz izlər buraxmışdır. Hələ orta əsrlərin əvvəllərində Təbrizdə yaradılmış Darüş-Şəfa Akademiyası, Nəsirəddin Tusinin Marağa Rəsədxanası, Əbülfəz Naxçıvaninin Gəncə Kitabxanası nəinki Azərbaycanda, bütün Şərqdə tanınmış və böyük nüfuz qazanmışdır.

Bütün bunlarla bərabər, çoxəsrlik zəngin ənənələrə malik olan Azərbaycan elmi XX əsrdə özünün təşkilatlanma dövrünə qədəm qoymuşdur. Bu mənada 2 noyabr 1923-cü ildə Azərbaycanı Tədqiq və Təbəbbö Cəmiyyətinin yaradılması ilə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının ilkin təməli atılmışdır. Bundan sonra ölkəmizdə elmi tədqiqat işlərinin təşkili 1929-cu ildən fəaliyyətə başlayan Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutu vasitəsilə həyata keçirilmişdir. Bu dövr Azərbaycanda Akademik qurumun yaradılması üçün **başlanğıc mərhələdir**.

Az sonra, yəni 29 dekabr 1932-ci il tarixdə SSRİ Elmlər Akademiyası Zaqafqaziya Filialının Azərbaycan şöbəsinin təsis edilməsi ilə Azərbaycanda akademik statusda ilk elmi təşkilatın əsası qoyulmuşdur. SSRİ Elmlər Akademiyası Rəyasət Heyətinin 25 oktyabr 1935-ci il tarixli qərarı ilə SSRİ EA Zaqafqaziya Filialının Azərbaycan şöbəsi 1935-ci ildə SSRİ Elmlər Akademiyasının Azərbaycan Filialına çevrilmiş, bununla müstəqil Akademiyanın yaradılmasına doğru mühüm addım atılmışdır. SSRİ Elmlər Akademiyası Zaqafqaziya Filialının Azərbaycan şöbəsinə akademik Frans Yuliyevič Levenson-Lessinq, Ruhulla Axundov, SSRİ Elmlər Akademiyasının Azərbaycan Filialına isə 1937-1939-cu illərdə akademik İvan Mixayloviç Qubkin, sonra akademik S.S.Namyotkin, ən sonda isə professor Heydər Hüseynov rəhbərlik etmişlər. SSRİ Elmlər Akademiyası Zaqafqaziya Filialının Azərbaycan şöbəsinin və SSRİ Elmlər Akademiyası Azərbaycan Filialının fəaliyyət göstərdiyi illərdə respublikamızda elmi-tədqiqat müəssisələrinin təşkili sahəsində mühüm tədbirlər həyata keçirilmiş, yüksək ixtisaslı elmi dərəcəli kadrlar potensialı formalaşdırılmış, beləliklə, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının təsis edilməsi üçün zəmin yaradılmışdır. Bütün bunlara görə, 1932-1945-ci illər ölkəmizdə Akademiya quruculuğunun **hazırlıq dövrü** adlandırılı bilər.

Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin 27 mart 1945-ci il tarixli qərarı ilə Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası təsis olunmuş və Akademiyanın aşağıdakı tərkibdən ibarət ilk təsisçiləri müəyyən edilmişdir: Mir Əsədulla Mirqasımov, Şamil Əzizbəyov, Heydər Hüseynov, Yusif Məmmədəliyev, Mirəli Qaşqay, Üzeyir Hacıbəyov, Səməd Vurğun Vəkilov, Ələşraf Əlizadə, Mustafa bəy Topçubaşov, Mikayıl Useyinov, Aleksandr Alfonsoviç Qrossheyim, İosif Qavriloviç Yesman, Mirzə İbrahimov, İvan İvanoviç Şirokoqorov, Sadiq Dadaşov.

Elmlər Akademiyasının ilk təsisçilərinin iştirakı ilə 31 mart 1945-ci il tarixdə keçirilmiş Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının ilk Ümumi Yığıncağında akademik Mir Əsəd-

dulla Mirqasımov AEA-nın prezidenti, akademik Şamil Əzizbəyov və akademik Heydər Hüseynov vitse-prezidentlər, akademik Mirəli Qaşqay akademik-katib seçilmişlər. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının Rəyasət Heyətinin 5 nəfərdən formalaşdırılmış ilk tərkibi Akademiyanın rəhbər vəzifələrinə seçilmiş alimlərdən və akademik Yusif Məmmədəliyevdən ibarət təşkil olunmuşdur. Ümumi Yığıncaq eyni zamanda 31 mart 1945-ci il tarixdə Elmlər Akademiyasının elmi bölmələrini yaratmış, onların rəhbərlərini seçmiş və tərkibini müəyyən etmişdir. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının ilk Nizamnaməsi qəbul olunmuşdur. Beləliklə, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının əsas dövlət elmi təşkilatı kimi fəaliyyətinin yeni mərhələsi başlanmışdır. Akademiyanın sonrakı inkişaf dövrləri üçün möhkəm təməl rolunu həyata keçirən bu dövr 1945-ci ildən 1969-cu ilə qədər davam etmişdir. Fundamental elmin inkişafında mühüm əhəmiyyətə malik olan həmin illər Elmlər Akademiyasının **yanarılması, təşkilatlanması və formalaşması dövrü** hesab edilir.

Azərbaycan Elmlər Akademiyası ölkəmizdə təşkilatlanmaq baxımından böyük ənənəsi olan, qəbul edilmiş elmi qurumdur. XX əsrin ortalarında qısa müddət ərzində Elmlər Akademiyasının tərkibində elmi-tədqiqat institutlarının formalaşdırılması, onların maddi-texniki bazasının yaradılması, yüksək ixtisaslı elmi kadrların hazırlanması sahəsində genişmiqyaslı işlər aparılmışdır. Ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafında, cəmiyyət həyatının müxtəlif sahələrinin yenidən qurulmasında və inkişafında Azərbaycan Elmlər Akademiyasında hazırlanmış elmtutumlu proqramların, irəli sürülmüş təşəbbüslərin və ideyaların özünəməxsus yeri və rolu olmuşdur. Ölkəmizdə azərbaycançılıq idellərinin inkişaf etdirilməsində, Azərbaycan dilinin yaşadılması və zənginləşdirilməsində, təbii sərvətlərin aşkara çıxarılması və istifadə edilməsinin təşkilində, intellektual elmi potensialın, yeni elmi nəsilin formalaşdırılmasında Azərbaycan Elmlər Akademiyası üzərinə düşən məsul vəzifələri yüksək məsuliyyətlə həyata keçirmişdir. İkinci Dünya Müharibəsində qələbənin qazanılmasında xüsusi əhəmiyyətə malik olan yüksək oktanlı benzinin kəşf edilməsi, dənizdən neft çıxarılması ideyasının meydana çıxması və Azərbaycan neftinin əfsanəsi olan Neft Daşlarının salınması Elmlər Akademiyasının adı və fəaliyyəti ilə özvi surətdə bağlıdır. Azərbaycan alimlərinin tədqiqatları əsasında ölkəmiz yarımkeçiricilər fizikası üzrə əsas elmi mərkəz kimi qəbul edilmişdir. Naftalan neftinin aşkara çıxarılması və bu əsasda ölkəmizdə beynəlxalq statusa malik müalicə-sağlamlıq kompleksinin

qurulması da Akademiya elminin nailiyyətlərindəndir. Qobustan qayaüstü rəsmlərinin aşkara çıxarılması və tədqiq edilərək xalqımıza və dünyaya təqdim olunması da Azərbaycan Elmlər Akademiyasının xidmətidir. Azərbaycanın zəngin təbii sərvətlərinə, flora və faunasına, iqtisadi inkişafına və ədəbi-mədəni irsinə həsr edilmiş tədqiqatlarla Elmlər Akademiyası ölkəmizin hərtərəfli şəkildə inkişaf etdirilməsinə xidmət göstərmişdir. Xüsusən, respublikamızda neft-kimya sənayesinin qurulması, yeni neft-qaz yataqlarının kəşfi və istismarı, Xəzər dənizinin ekologiyası və geologiyası sahəsində aparılmış elmi tədqiqatlar respublikamızın inkişafında mühüm dəyişikliklərə səbəb olmuşdur.

Azərbaycan Elmlər Akademiyasının inkişafında xüsusi bir mərhələ olan 1969-1982-ci illər isə elm tariximizə o zaman Azərbaycan Sovet Respublikasına rəhbərlik etmiş görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin adı ilə bağlı olan mərhələ kimi daxil olmuşdur. Məhz bu mərhələdə Azərbaycan Elmlər Akademiyası hərtərəfli şəkildə inkişaf etdirilərək, keçmiş SSRİ məkanında xüsusi nüfuz qazanmış, respublikamız keçmiş Sovetlər İttifaqı miqyasında və ondan kənarda mühüm elmi mərkəzlərdən biri kimi qəbul olunmuşdur. Azərbaycanda bir çox mühüm istiqamətlər üzrə elmi məktəblərin formalaşması, elmin ölkəmizin iqtisadi-mədəni həyatında rolunun artması, yeni elmi istiqamətlər üzrə elmi-tədqiqat müəssisələrinin yaradılması və inkişaf etdirilməsi bu tarixi mərhələdə qazanılmış əsas nailiyyətlərdir. Bu dövrdə Elmlər Akademiyası əsl Azərbaycanşünaslıq mərkəzi funksiyasını həyata keçirmiş, 1975-ci ildə "Xalqlar dostluğu" ordeninə layiq görülmüşdür.

Məhz bu dövrdə görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin apardığı məqsədyönlü siyasət nəticəsində Azərbaycanın elmi elitası formalaşmış, milli ziyalılıq cəmiyyətin aparıcı qüvvəsi səviyyəsinə yüksəldilmişdir. Azərbaycan alimlərinin istiqlalçılıq təşəbbüsləri də həmin dövrdə meydana çıxmışdır. Sovet Azərbaycanının rəhbəri Heydər Əliyevin vəsatəti və dəstəyi ilə mühüm elmi xidmətləri olan tanınmış alimlər də daxil olmaqla ölkəmizin yaradıcı şəxsiyyətlərinin keçmiş SSRİ-nin ən yüksək təltifi olan Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adına layiq görülməsi intibah dövrünün tarixi hadisəsidir. Eyni zamanda, milli istiqlalçılıq baxışlarına görə sovet dövlətinin ideoloji baryerlərini aşan ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinin, elm adamlarının mövcud real təhlükələrdən xilas edilməsi də Ulu Öndər Heydər Əliyevin həmin dövrdəki əvəzsiz tarixi xidmətidir. Məhz dövlət-ziyalı münasibətlərindəki bu qeyri-adi dəstək Azərbaycanda müxtəlif elm sahələrində elmi

məktəblərin, son nəticədə isə elmi elitanın meydana çıxmasına səbəb olmuşdur. Bütün bunlara görə 1969-1982-ci illər Azərbaycan Sovet Respublikasının bütün sahələrində olduğu kimi, elm sahəsində, o cümlədən Elmlər Akademiyasında **intibah dövrü** olaraq elm tarixinə daxil olmuşdur.

Elmlər Akademiyasının tarixində 1983-1993-cü illər **tənəzzül dövrü meyl və böhran mərhələsi** adlandırılı bilər. Belə ki, 1983-1988-ci illərdə Elmlər Akademiyasında əvvəlki mərhələdə əldə edilmiş nailiyyətlərin tədricən aşağı enmə prosesləri yaşanmış, nəhayət, tənəzzül həddinə çatmışdır. Keçmiş Sovetlər İttifaqının hər yerində olduğu kimi, Azərbaycanda da 1988-ci ildən etibarən milli azadlıq hərəkatı dalğasının başlanması və 1989-1991-ci illərdə daha da genişlənməsi həmin tarixi mərhələdə cəmiyyət həyatının digər sahələri ilə birlikdə elmi mühitdə də ana fikir ictimai-siyasi proseslərə yönəltdiyi üçün təşkilatı qurum kimi Elmlər Akademiyasının fəaliyyəti diqqətdən kənarda qalmış və xeyli dərəcədə zəifləmişdir. Bundan sonrakı 1991-1993-cü illərdə isə o zamankı iqtidarın nümayəndələri tərəfindən Azərbaycan Elmlər Akademiyasının ləğv edilməsi, bağlanması haqqında bəyanatlar səsləndirilmiş, ölkəmizdən yaxın və uzaq xarici ölkələrə beynəlxalq böhran dövrü aşkar müşahidə edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasında 3 oktyabr 1993-cü ildə keçirilmiş Prezident seçkilərində görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin siyasi hakimiyyətə gəlməsi ilə Akademiya da yenidən təşkilatlanma və Milli Elmlər Akademiyası quruculuğu mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Doğrudur, hələ Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Sədri kimi Heydər Əliyevin 21 sentyabr 1993-cü il tarixdə Elmlər Akademiyasında ölkə ziyalıları ilə görüşündə cəmiyyət həyatının bütün istiqamətlərində, o cümlədən də Elmlər Akademiyasında baş vermiş böhrandan çıxış yollarının müzakirə edilməsi və görkəmli dövlət xadiminin Akademiyanın xilas edilməsinə dair aşağıdakı qəti bəyanatları səsləndirməsi ilə bu akademik qurumun gələcək taleyinə işıq salınmışdır: "Mənə sədəlar gəlir ki, Elmlər Akademiyasını bağlamaq istəyirlər, elm ocağına biganə münasibət var. Biz bunların hamısına son qoyacağıq. Hansı iqtisadiyyat olursa-olsun, elm inkişaf etməlidir. Elmlər Akademiyası Azərbaycan xalqının tarixi nailiyyətidir."

Görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin 31 yanvar 1997-ci il tarixdə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının rəhbər heyəti, Akademiyanın həqiqi və müxbir üzvləri, görkəmli alimlərlə keçirdiyi tarixi görüş geniş mənada ölkə elminin, xüsusən də Elmlər Akademiyasının dövlət müstəqilliyi dövrünün tələblərinə

İnkişaf mərhələləri və müasir dövr

doğru inkişaf etdirilməsində mühüm rol oynamışdır. Ulu Öndər Heydər Əliyevin həmin tarixi görüşdə elmi ictimaiyyətin diqqətinə çatdırdığı aşağıdakı fikirlər Elmlər Akademiyasının müstəqillik dövrünün prinsipləri əsasında yenidən formalaşdırılmasının yol xəritəsi konsepsiyasıdır: "İndi Azərbaycan müstəqil dövlətdir, Azərbaycan Elmlər Akademiyası dövlət Elmlər Akademiyasıdır. Bizim Akademiyamızın görək strategiyası olsun. Bu strategiyayı da görək siz respublikamızın həm elmi tədqiqat sahəsindəki imkanları əsasında qurasınız, həm də elmi tədqiqat işlərinin nəticəsinə görə respublikamıza lazım olan sahələri əhatə etməyə çalışsınız.

... Şübhəsiz ki, keçmişdə olan, bu gün üçün dəyərli təcrübədən istifadə etmək lazımdır... Amma keçmiş üsul-idarəni, metodları, qanun-qaydaları əsas götürüb, onları təkrar etmək düzgün deyil. Ona görə də indi Siz elmin inkişafı üçün Akademiyamızın strategiyasını müəyyən edərkən, görək işə bax, bu prinsiplər əsasında yanaşsınız".

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının Akademiyası quruculuğu üçün xüsusi mərhələ təşkil edən bu dövrdə həm yenidən təşkilatlanma və həm də Akademik qurumun hüquqi statusunun müəyyən edilməsi baxımından əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirilmişdir. İlk növbədə 20 aprel 1994-cü il tarixdə Akademiyamızın Ümumi Yığıncağı "Azərbaycan Elmlər Akademiyasının inkişaf konsepsiyası"nı, yeni Nizamnaməsini, "Elmi-tədqiqat institutunun təşkili və fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini" təsdiq etmişdir. Bundan başqa, Akademiyada mövcud sektorların və mərkəzlərin bazaları əsasında Mikrobiologiya İnstitutu, İnsan Hüquqları İnstitutu, Kimya Problemləri İnstitutu, Radiasiya Problemləri İnstitutu, İnformasiya Texnologiyalar İnstitutu yaradılmışdır. AMEA-nın Naxçıvan Elmi Bölməsinin (2002), Gəncə Regional Elmi Mərkəzinin (1995) yaradılması, Şəki Zona Elmi Bazasına Şəki Regional Elmi Mərkəzi statusu verilməsi (1995) də yenidən təşkilatlanma dövrünün nailiyyətidir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 15 may 2001-ci il tarixli Sərəncamı ilə Elmlər Akademiyasına Milli Elmlər Akademiyası statusu verilməsi ilə ölkəmizdə müstəqillik dövrünün dövlət ali elmi təşkilatının formalaşdırılması işi başa çatdırılmışdır. Eyni zamanda, Heydər Əliyevin 4 yanvar 2003-cü ildə Milli Elmlər Akademiyasının yeni Nizamnaməsini təsdiq etməsi ilə müstəqil Azərbaycan Respublikasında akademiya quruculuğunun əsas istiqamətləri müəyyən edilmişdir. Beləliklə, 1993-2003-cü illər Akademiyamızın tarixində **yenidən təşkilatlanma və Milli Elmlər Akademiyası quruculuğu mərhələsi** kimi xarakterizə olunur.

Milli Elmlər Akademiyası 2003-2022-ci illərdə **modernləşdirmə dövrünü** yaşamışdır. Bu tarixi mərhələdə Milli Elmlər Akademiyasında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmizin yüksələn xətlə inkişafı proseslərinə uyğun olaraq, elm sahəsində islahatların aparılması ilə əlaqədar Dövlət Komissiyası yaradılmış (2008), Elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya və Dövlət Proqramı (2009) qəbul edilmişdir. AMEA-nın Yüksək Texnologiyalar Parkının (2016), Molekulyar Biologiya və Biotexnologiyalar İnstitutunun (2014), Neft və Qaz İnstitutunun (2015), Dendrologiya İnstitutunun (2014) yaradılması, Milli Ensiklopediya Mərkəzinin, Elektron Kitabxananın yeni binalarının istifadəyə verilməsi (2014) Akademiyamızın modernləşdirmə dövrünün əhəmiyyətli hadisələridir. AMEA-nın yeni Nizamnaməsinin 11 dekabr 2014-cü ildə təsdiq edilməsi ilə Akademiyada yenidənqurma tədbirlərinin həyata keçirilməsinə geniş meydan açılmış, innovasiya fəaliyyəti üçün hüquqi təminat əldə olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Sərəncamları ilə Milli Elmlər Akademiyasının 60 illik və 70 illik yubileyi qeyd olunmuş, dövlət rəhbərinin yubiley tədbirlərində etdiyi dərinməzmunlu nitqləri ilə elmin gələcək inkişafının məsul vəzifələri müəyyən edilmişdir. Bu baxımdan Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Milli Elmlər Akademiyasının 70 illik yubileyi mərasimində bəyan etdiyi aşağıdakı fikirlər Azərbaycan elminin və o cümlədən Akademiyamızın xidmətlərinin qiymətləndirilməsi ilə bərabər, müasir mərhələdəki əss vəzifələrini də qarşıya qoyur: "Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası ölkəmizin ümumi inkişafında fəal rol oynayır, alimlər öz elmi araşdırmalarını aparaq, ölkəmizin gələcək inkişaf dinamikasını sürətləndirirlər. Mən çox istəyirəm ki, Azərbaycan alimləri gələcəkdə də ölkəmizin hərtərəfli inkişafında daha fəal rol oynasınlar".

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin "Azərbaycanda elm və təhsil sahəsində idarəetmənin təkmilləşdirilməsinin bəzi məsələləri haqqında"kı 28 iyul 2022-ci il tarixli Sərəncamı əsasında ölkəmizdə elm sahəsində yeni tarixi mərhələyə start verilmişdir. Bu tarixi mərhələ Milli Elmlər Akademiyasının **yeniləşmə və islahatlar dövrü** kimi xarakterizə olunur. Milli Elmlər Akademiyasının tərkibindəki dəqiq-texniki və təbiət elmlərinə dair elmi tədqiqat institutlarının yeni yaradılmış Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyinin tərkibində yüksək texnologiyalar əsasında yenidən qurulması və elmin təhsillə inteqrasiyasının genişləndirilməsi prioritet istiqamət kimi müəyyən olunmuşdur. Milli Elmlər Akade-

miyasının tabeliyində fəaliyyət göstərən humanitar və ictimai elmləri əhatə edən elmi tədqiqat institutlarında isə ölkəmizin inkişaf strategiyasının və milli prioritetlərinin tələbləri işıqığında elmi tədqiqat fəaliyyətinin azərbaycançılıq ideyasına, milli-mənəvi dəyərlərin inkişaf etdirilməsinə, türk dünyasına daha geniş şəkildə inteqrasiya edilməsinə doğru inkişaf etdirilməsi diqqət mərkəzinə çəkilmişdir. Akademiyamızda fəaliyyətini davam etdirən Respublika Seysmoloji Xidmət Mərkəzi də bu elm sahəsi üzrə beynəlxalq əlaqələrini möhkəmləndirməklə yanaşı, region dövlətlərinin və türk dünyasının elmi qurumları ilə daha geniş əlaqələrin qurulmasına üstünlük vermişdir. Eyni zamanda, həm Elm və Təhsil Nazirliyi sistemində və həm də Milli Elmlər Akademiyasında təmsil olunan elmi tədqiqat institutlarında IV Sənaye İnqilabının və ölkəmizdə yüksək səviyyədə təşkil olunmuş COP29-un çağırışları əsasında süni intellekt və rəqəmsal inkişaf, ağıllı texnologiyalar və yaşıl transformasiyalarla əlaqədar yeni vəzifələrin həyata keçirilməsi ön mövqeyə çıxarılmışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 3 noyabr 2023-cü il tarixdə təsdiq etdiyi Milli Elmlər Akademiyasının yeni Nizamnaməsi Akademiyada yeniləşmə proseslərinin və islahatların daha məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilməsinə hüquqi cəhətdən təminat verir və müasir dövrün tələbləri əsasında hərtərəfli inkişaf üçün geniş perspektivlər açır.

Hazırkı mərhələdə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında dövlətimizin elm siyasətinin uğurla həyata keçirilməsi üçün **yeniləşdirmə prosesləri və islahatlar** dönmədən davam etdirilir. Milli Elmlər Akademiyasında müstəqil Azərbaycan dövlətinin müasir inkişafı ilə əlaqədar məsələlərin: social-mədəni mühitin yenidən qurulması, Azərbaycançılıq konsepsiyasının, Qarabağa və Qərbi Azərbaycana Böyük Qayıdış siyasətinin elmi əsaslarının işlənib hazırlanması, türk dünyası ilə inteqrasiya proseslərinin inkişaf etdirilməsi üçün məqsədyönlü tədqiqatlar aparılır, düşünülmüş tədbirlər icra olunur. Bu baxımdan Akademiyada çoxcildlik "Heydər Əliyev Ensiklopediyası" və "Qərbi Azərbaycan Ensiklopediyası"nın hazırlanması istiqamətində fəaliyyətə start verilməsi Milli Elmlər Akademiyasının müstəqillik dövrünün ictimai-siyasi xarakterli elmi layihələri kimi mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 10 yanvar 2024-cü il tarixdə yerli televiziya kanallarına verdiyi müsahibəsində irəli sürdüyü yeni tarixi dövrün milli ideyasının müəyyən edilməsi haqqında çağırışına cavab olaraq Milli Elmlər Akademiyasında keçirilmiş elmi müzakirələr akademik

elmin müstəqil dövlətçiliyin daha da inkişaf etdirilməsi proseslərindəki fəal iştirakının əks-sədasıdır. Keçən ilin yanvar, aprel və iyun aylarında alimlərimizlə keçirilən müzakirələrdən sonra yeni tarixi dövrün ümummilli ideyasının aşağıdakı kimi müəyyənəndirilməsi Akademiyamızın alimlərinin zaman və müasirləşmə istiqamətindəki elmi baxışlarının ifadəsidir: Daha güclü Azərbaycan, türk dünyası ilə birlik və həmrəylik, dünya ölkələri ilə strateji tərəfdaşlıq və rəqəmsal inkişaf.

Eyni zamanda, Milli Elmlər Akademiyasında Azərbaycan elminin ideya-məzmun etibarilə də yeni tarixi dövrün çağırışlarına doğru istiqamətləndirilməsi sahəsində islahat-yönlü tədbirlər həyata keçirilmişdir. Sovet dövründə istismarçı siniflər adlandırılaraq xalqımızı soykəkdən ayırmaq üçün tətbiq edilmiş süni vahid sovet xalqı düşüncəsini aradan qaldırmaq məqsədilə ədəbi-tarixi şəxsiyyətlərə, uzun zaman qaçaq-quldur adlandırılmış xalq qəhrəmanlarına yenidən qayıdış konsepsiyasının müəyyən edilməsi və həyata keçirilməsi Azərbaycan elminin müstəqil dövlətçilik və azərbaycançılıq istiqamətində inkişaf etdirilməsinə xidmət edir. Son illərdə Milli Elmlər Akademiyasında aparılmış və nəşr edilmiş tədqiqatlar əsasında Akademiyamızın Heydər Əliyev tədqiqatları kitabxanasının, Nizami Gəncəvinaməsinin, Məhəmməd Füzuli kitabları silsiləsinin meydana çıxması ədəbi-tarixi şəxsiyyətlərə yenidən qayıdışın mühüm yekunlarından biridir. Eyni zamanda, A.Bakıxanov adına Tarix və Etnologiya İnstitutunda keçirilmiş I Şah İsmayıl Xətai beynəlxalq elmi konfransı, bu günlərdə Ağdam Şəhər İcra hakimiyyəti ilə birlikdə təşkil olunmuş "Qasım bəy Zakir və Qarabağ ədəbi-ictimai mühiti" konfransı, Fəlsəfə və sosiologiya İnstitutunun Akademiyamızın qurucularından olan akademik Heydər Hüseynova həsr etdiyi elmi sessiya ədəbi-tarixi şəxsiyyətlərə Qayıdış proseslərinin genişlənməkdə, davamlı bir prosesə çevrilməkdə olduğunu göstərir.

Türk dünyasının birliyi və həmrəyliyi prioritetliyi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin çağırışlarının işığında AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunda Türk xalqlarının fəlsəfi irsi və müasir fəlsəfəsi, Memarlıq və İncəsənət İnstitutunda Türk sənəti tarixi və mədəni irsi, Əlyazmalar İnstitutunda Türk əlyazmalarının tədqiqi şöbələri yaradılmış, Türkiyə Cümhuriyyətinin Cankırı Universiteti ilə birlikdə III Türkoloji Beynəlxalq Konqres keçirilmiş, materialları çap edilmişdir. Türk dünyasının təməli kitabı olan Mahmud Kaşqarının "Divanı lüğat-it-türk" əsərinin Xalid Səid Xocayev tərəfindən orijinalından tərcümə edilməsi nadir əlyazma nüsxəsinin 86 ildən sonra aşkar edilib, AMEA-nın Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunda 3 cildə çap edilməsi və xüsusən 13 dekabr 2024-cü il tarixində UNESCO-nun Baş İqamətgahında Türk dünyası ölkələrinin türkoloq alimləri ilə birlikdə tədqimatının keçirilməsi Akademiyamızın 80 illik tarixinin ələmətdar hadisələrindəndir.

Hazırda Türkiyə Elmlər Akademiyası ilə birlikdə Azərbaycan-Türkiyə orta qurumunun, Qırğızistan Elmlər Akademiyası ilə "Çingiz Aytmatov Ensiklopediyası"nın Azərbaycan cildinin sözlüyü, "Alpamış" dastanının tərcüməsi üzərində iş aparılması, 3 cildlik "Türk xalqları ədəbiyyatı"nın hazırlanmasına başlanılması Akademiyamızın Türk dünyası ailəsi ilə həmrəyliyi və əməkdaşlığını inkişaf etməkdə olduğunu göstərməkdədir. Bundan başqa, Akademiyada I Bakı Türkoloji Qurultayının 100 illiyinin keçirilməsinə də hazırlıq işlərinə başlanılmışdır.

Yeni tarixi dövrün tələblərinə uyğun olaraq bəşəri çağırışlara və ümummilli maraqlara xidmət edən elmi istiqamətlərin müəyyən edilməsi və həyata keçirilməsi, struktur bölmələrin fəaliyyətinin yeniləşdirilməsi sahəsində atılan addımlar Azərbaycan elminin ölkəmizdə yeni cəmiyyət quruculuğundakı rolunun daha da artırılmasına xidmət edir.

(davamı 6-cı səhifədə)

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası İnkişaf mərhələləri və müasir dövr

(əvvəli 5-ci səhifədə)

Son illərdə Milli Elmlər Akademiyasının mərkəzi aparatında və müxtəlif elmi-tədqiqat institutlarında yaradılmış "Elektron Akademiyası", "İnformasiya cəmiyyəti və rəqəmsal inkişaf fəlsəfəsi", "Qarabağ müharibəsinin tarixi və Böyük Qayıdış hərəkatı", "Xəzərin arxeologiyası", "Məhkəmə arxeologiyası", "Qərbi Azərbaycan tarixi", "Qərbi Azərbaycan folkloru", "Qərbi Azərbaycan və Qarabağ əlyazmalarının tədqiqi", "Toponimika", "Monitoring və linqvistik təhlil", "Türk sənət tarixi və mədəni irsi", "Türk xalqlarının fəlsəfi fikir tarixi və müasir fəlsəfəsi", "Fəlsəfi-hüquqi təlimlər və suverenlik fəlsəfəsi" və sair kimi müstəqillik dövrünün reallıqlarından doğan elmi-tədqiqat şöbələri xalqımızın milli maraqlarına, ölkəmizin dövlətçilik mənafeələrinə və integrasiya proseslərinin genişləndirilməsinə doğru istiqamətləndirilmiş yeni tədbirlərdir.

Eyni zamanda, Milli Elmlər Akademiyasının elmi bölmələrinin fəaliyyət göstərdiyi Naxçıvan və Gəncədə, Akademiyanın elmi mərkəzlərinin mövcud olduğu Şəki, Lənkəran və Qubada da elmin inkişaf etdirilməsi üçün atılan yeni addımlar, yaradılmış təzə şöbələr, xüsusən, regional elmi mərkəzlərdə ilk dəfə olaraq "Elmi əsərlər" jurnalının təsis edilməsi Azərbaycan elminin Bakı əsas mərkəz olmaqla yanaşı, respublikanın bütün regionlarında da inkişaf etdirilməsinə təminat verir.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının 20 fevral 2025-ci il tarixli Ümumi Yığıncağında Akademiyanın 2025-2030-cu illər üzrə İnkişaf Konsepsiyasının və Yol Xəritəsinin qəbul edilməsi isə akademik elmi yeni istiqamətlərə və hədəflərə doğru səfərbər edir.

Azərbaycan elminin beynəlxalq əlaqələrinin genişləndirilməsi istiqamətində də yeni dövrün tələblərinə uyğun məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirilməkdədir. Son illərdə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası ölkələrarası ikitərəfli əlaqələrdən beynəlxalq elmi təşkilatların bərabərhüquqlu üzvlüyü səviyyəsində fəaliyyətə doğru mühüm addımlar atmaqla dünya birliyində tanınan elmi quruma çevrilmişdir. Akademiyamızın dünyanın böyük akademik təşkilatları olan Beynəlxalq Elmi Şuranın, Akademiyalararası Beynəlxalq Tərəfdaşlıq Akademiyasının, Asiya Elmlər Akademiyaları və Elmi Cəmiyyətləri Assosiasiyasının sərvəti statusuna malik tam hüquqlu üzvü seçilməsi ilə elminizin beynəlxalq əlaqələrində yeni mərhələ başlamışdır.

Milli Elmlər Akademiyasında elektron elm hərəkatının uğurla həyata keçirilməsi Azərbaycan elminin beynəlxalq elmi bazalarda özünəlayiq yer tutmasına, beynəlxalq reytinglərdə artan səviyyə üzrə təmsil olunmasına münasib şərait yaradır. Dünya akademiyaları sferasında anoloji olmayan "Elektron Akademiyası" şöbəsinin yaradılması və fəaliyyətinin genişləndirilməsi Milli Elmlər Akademiyasında süni intellekt və rəqəmsal inkişaf üzrə geniş perspektivlər açılmışdır. Akademiyanın elmi jurnallarından bir neçəsinin Türkiyə Cümhuriyyətinin TUBİTAK qurumunun Dergi Park-Ulaqvim elmi jurnallar şöbəsinə daxil edilməsi, eyni zamanda ilk dəfə olaraq Milli Elmlər Akademiyasının elmi jurnallarının ölkə üzrə də Dergi Park sisteminin yaradılması elektron hərəkat dalğasında əldə edilmiş mühüm nəticələrdəndir. Akademiyada rəqəmsal inkişafın süni intellektin tətbiqi, ağıllı texnologiyalardan, emmetrik göstəricilərdən və yaşıl transformasiyalardan istifadə istiqamətində həyata keçirilən genişmiqyaslı islahatlar elminizin yeniləşmə yollarındakı nailiyyətlərindəndir. Milli Elmlər Akademiyasının "Elektron Akademiyası" şöbəsinin əməkdaşları tərəfindən

SUFİ Robot modelinin hazırlanması və elmi tədqiqat şöbəsinə cəlb edilməsi Milli Elmlər Akademiyasında süni intellekt və rəqəmsal inkişaf üzrə yeniləşmə proseslərinin elmi-texniki göstəricilərindəndir.

Ölkə elminin simasını və səviyyəsini müəyyən edən Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi və müxbir üzvləri xalqımızın və elminizin milli iftixarı olan görkəmli elm xadimləridirlər. Azərbaycan elminin akademik korpusu ölkə elminin qızıl fondudur. Görkəmli Azərbaycan alimləri, o cümlədən də Azərbaycan Elmlər Akademiyasının həqiqi və müxbir üzvləri Azərbaycan xalqının milli elitasının nüvəsini təşkil edən seçilmiş zəka sahibləridir. Azərbaycan xalqının mill elitasının aparıcı qüvvəsi olan elmi elita ölkəmizdə dövlətçilik təfəkkürünün, ümum-milli düşüncənin və intellektual potensialın əsas daşıyıcıları və hərəkətverici qüvvəsidir. Azərbaycan xalqının beynəlxalq aləmdə tanınması və ölkəmizin dünyada təmsil edilməsində də Milli Elmlər Akademiyasının və elmi elitənin mühüm yeri və xidmətləri vardır. Respublikamızda 80 il ərzində meydana çıxmış əsas elmi ideyaların, ixtiraların, kəşflərin, səmərəli təkliflərin, yeni elmi konsepsiyaların və ümummilli ideyaların əsas müəllifləri sırasında Azərbaycan alimlərinin, xüsusən də Akademiyanın həqiqi və müxbir üzvlərinin mühüm xidmətləri olmuşdur. Məhz onların yorulmaz elmi fəaliyyətləri ilə Azərbaycanda elmi məktəblər yaranmış, bir neçə elmi nəsil yetişdirilmişdir. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının simaları elmdə fədakarlıq nümunəsi, vətənin tərəqqisinə, müstəqil dövlətçiliyinin inkişafına, xalqımızın ideya-mənəvi təkamülünə xidmət örnəkləridir. Azərbaycanda elmi məktəblər yaratmış, elminizin sərhədlərini və üfqlərini genişləndirmiş görkəmli elm xadimlərindən Mir Əsədulla Mirqasımov, Yusuf Məmmədəliyev, Musa Əliyev, Murtuza Nağıyev, Zəhid Xəlilov, Əşrəf Hüseynov, Azad Mirzəcanzadə, Cəlal Əliyev,

Zərifə Əliyeva, Həsən Abdullayev, Abdulla Qarayev, Şamil Əzizbəyov, Heydər Hüseynov, Mirəli Qaşqay, Həsən Əliyev, Vahab Əliyev, Musa Rüstəmov, Musa Musayev, Ziya Bünyadov, Məmməd Arif Dadaşzadə, Həmid Araslı, Şəfahət Mehdiyev, Məmməd Cəfər Cəfərov, Məmmədəğa Şirəliyev, Feyzulla Qasımlı, Fəridun Köçərli, Həbibulla Şahmurov, Abbas Zamanov, Validə Tutayeva, Xudu Məmmədov, Məhəmməd Hüseyn Təhməsi, Budaq Budaqov, Teymur Bünyadov... və onlarla başqaları elm tariximizin şərəfli səhifələrini yaratmışlar.

Bu gün də Milli Elmlər Akademiyası özünün akademik həyati və yeni elmi nəsilləri ilə birlikdə Azərbaycan elminin əsas elmi mərkəzlərindən biri kimi fəaliyyətini uğurla davam etdirməkdə, müstəqil dövlətçiliyin inkişafı ilə əlaqədar çoxcəhətli funksiyaları həyata keçirməkdədir. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası - fundamental elmi tədqiqatların beşiyi, tətbiqi elmlərin hərəkətverici qüvvəsidir.

Milli Elmlər Akademiyası - bəşəri elmi ideyaların Azərbaycandakı böyük elçisidir, dünya elminin ölkəmizdəki əsas təmsilçisidir.

Milli Elmlər Akademiyası - ölkəmizin Azərbaycanşünaslıq mərkəzidir.

Hazırda Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Humanitar və İctimai elmləri, habelə Seysmologiya elmini özündə birləşdirən və özünəməxsus mühüm elmi nəticələri olan dövlət ali elmi təşkilatı funksiyasını həyata keçirir. Milli Elmlər Akademiyasında

ölkəmizin dövlətçilik mənafeələrinə və xalqımızın ümummilli maraqlarına və bəşəri elmi ideyaların yüksək tələblərinə cavab vermək üçün yeniləşmə proseslərinin və genişmiqyaslı islahatların həyata keçirilməsi məqsədyönlü şəkildə davam etdirilməkdədir.

Milli Elmlər Akademiyasının müxtəlif illərdə keçirilmiş 30, 60 və 70 illik yubileyləri Azərbaycan elminin, elm sahəsində qazanılmış nailiyyətlərin böyük təntənəsi olmuş, elmin inkişafına və alimlərin əməyinə verilmiş yüksək qiymətin və elminizin sabahına dəstəyin ifadəsi kimi irəliyə doğru inkişafa işıq salmışdır. Milli Elmlər Akademiyasının 80 illik yubileyi də akademik elmin müstəqillik epoxasının yeni tarixi dövrünün hesabatıdır. Bu mənada 2025-ci ildə nəşr edilmiş, 447 nəfər akademik və müxbir üzvün tövsiyə-həlini və xidmətlərini əhatə edən "Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. Simalar" kitabı ölkə elminin XX-XXI əsrlər üzrə geniş elmi salnaməsi, Akademiyanın təsisçiləri, qurucuları, mühüm elmi məktəblərin yaradıcıları, elmi kəşflərin, ixtiraların və ideyaların müəllifləri, dünya akademiyalarına üzv seçilmiş görkəmli elm xadimləri, bir sözlə, akademik elmin adlı-sanlı simaları haqqında ensiklopediyadır.

2025-ci ildə ölkəmizin ali elmi təşkilatı Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının təsis edilməsinin 80 ili tamam olur.

Bu münasibətlə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev "Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının 80 illiyinin qeyd edilməsi haqqında" 18 mart 2025-ci il tarixində Sərəncam imzalayıb. Sərəncamda qeyd olunur ki, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası yarandığı vaxtdan etibarən nailiyyətlərlə zəngin bir yol keçmiş, respublikanın elmi-intellektual potensialını milli sərvətə çevirən mərkəz kimi tanınmışdır. Akademiyanın ötən müddət ərzindəki səmərəli fəaliyyətinin əsasında elmin zamanın tələblərinə uyğun prioritet problemlərinin araşdırılması, ən müxtəlif elmi istiqamətlər üzrə yüksək hazırlıqlı kadrların yetişdirilməsi, elmi məktəblərin formalaşdırılması və nüfuzlu beynəlxalq elm qurumları ilə qarşılıqlı əlaqələrin genişləndirilməsi prinsipləri dayanmışdır.

Bu gün də Akademiyaya elm sahəsində dövlət siyasətinin uğurla həyata keçirilməsində fəal iştirak edir, sosial-humanitar tədqiqatlarla cəmiyyətin yeni biliklərə yiyələnməsi və elmi-mədəni səviyyəsinin yüksəldilməsi işinə töhfələr verir.

Dövlət başçısının Sərəncamından irəli gələrək ötən müddət ərzində AMEA-nın tarixində ilk dəfə olaraq Akademiyanın yubileyi ölkədən kənarda - qardaş Türkiyənin Ankara və İstanbul şəhərlərində keçirilmiş, bundan başqa, Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv ölkələrin Elmlər Akademiyaları prezidentlərinin toplantısında, həmçinin Beynəlxalq Elmlər Akademiyaları Assosiasiyasının Minskə keçirilən yığıncağında qeyd olunmuşdur. Eyni zamanda, Akademiyanın yubiley tədbirləri Qarabağda, Naxçıvanda, Vəcihə Səmədova adına Sərgi salonunda və Bakı Dövlət Universitetində də təşkil olunmuş, Yeni Azərbaycan Partiyası ilə də birgə yubiley mərasiminin keçirilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkə elmi və o cümlədən də Milli Elmlər Akademiyası müstəqillik epoxasının yeni tarixi dövrünün yüksək ideallarına şərəflə və məsuliyyətlə xidmət etmək yollarında özünün tarixi missiyasını yerinə yetirmək üçün bütün qüvvələrini səfərbər etməkdə və daha böyük səbəhlərə doğru inamla addımlamaqdadır.

İsa HƏBİBBƏYLİ
AMEA-nın prezidenti, akademik